

Доц. д-р Мариана *ЙОВЕВСКА*
(ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”)

**КОСОВСКИЯТ МИТ – РЕТРОСПЕКЦИИ И
СЪВРЕМЕННИ ВЕРСИИ**

Assoc. Prof. Mariana *YOVEVSKA*, PhD

(“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo)

**THE “KOSOVO MYTH” – RETROSPECTIONS
AND MODERN VERSIONS**

The Kosovo Battle on June 15 1389 is looked upon as the historical basis for the Kosovo myth. It is a “mythical” or a “mythologized” motive that is being repeated with thematically incredible, fabricated components both in folklore stories and the works of renaissance writers and painters before and after 1804 – the year of The First Serbian Uprising. The present paper puts emphasis on the Kosovo myth as a perpetual component in the cultural memory of the Serbs related to their struggle for the retaining of the Serbian State and keeping the memory of their hero Prince Lazar Hrebeljanovic with the belief that the revival of the new Serbian State will begin where it died – at Kosovo.

The term “historical” myth does not exist but is proposed to represent the content of the different interpretations of professional historians of the “Kosovo myth” and the warnings caused by it. These authors, living in different historical epochs, adhere to different research and national schools and thus create polyphony in the elucidation of the myth, ensuring to a great extent objectivity of interpretation of the fall of the Serbian State, of the glorification and canonization of its defender – the martyr and hero Prince Lazar Hrebeljanovic.

The Kosovo myth will be used as the background for the processes of the disintegration of former Yugoslavia and is being manipulated in the conflict of Kosovo, the territorial unity of the Serbian State and the personality of Slobodan Milosevic. When bombing former Yugoslavia (Serbia and Montenegro) in 1999, the American propaganda in films and publications points at Milosevic as the main instigator of the bombings and the conflict in Kosovo. Thus a contemporary myth was intensified in which the political career of Slobodan Milosevic is connected with the 600 commemoration of the Kosovo Battle in 1989 – that he would never give up his career as a politician, the secession of Kosovo and the disintegration of Yugoslavia. Both contemporary isolated myths, often – illusory suppositions of people for some personality, ideas or objects, and the subsequent life of Milosevic (his handing over to the International Court of Justice and his death) can be used for the creation of new mythical heroes connected with the termination of the Serbian State and the secession of Kosovo from Serbia.

In spite of the seemingly external similarity between the dramatism of the contemporary social milieu and the one of the epoch of the Kosovo Battle be-

tween personalities and problems 600 years apart, our careful comparison reveals that Milosevic's great popularity is not capable of creating a contemporary myth of a "second Prince Lazar Hrebeljanovic".

Key words: Kosovo Battle, Kosovo Myth, Slobodan Milosevic, commemoration of the Kosovo Battle, Kosovo

Защо Косовският мит? Може би, защото той не е присъщ за българите, а е свързан дълбоко с културата и историята на близък, съседен народ¹. Добре проучен и изследван в литературата и историята на югославските народи легендите за Косово, Косовският мит се актуализира в съвременното публично пространство на различни езици в различни видове медии. На границата между второто и третото хилядолетия той се въведе в трафаретна употреба с оценките за сръбската вътрешна и външна политика, с характеристики за управлението на Слободан Милошевич². Някои от косовските митологеми³ се използваха за съвременни интерпретации на факти от живота и дейността на Слободан Милошевич, а други послужиха на пресата и на новинарските емисии за илюстриране на идеологически и политически изводи, в повечето случаи без видима връзка помежду им.

Честото позоваване на Косовския мит и споменаването му във връзка с етническото напрежение и конфликтите в област Косово около суверенитета на областта актуализираха отделни мотиви и направиха възможно установяването на връзки със съвременни събития и лица. Това не доближи митът за Косово до българите, не направи историческите факти и митологеми по-познати, но засили търсенето на информация, което на свой ред наложи цялостното му анализиране и разглеждане в исторически контекст на сръбската национална култура, със значението му за формирането на сръбското национално съзнание. Обстойното разглеждане на косовския мит с автентичните му исторически корени, със значението му за консолидиране на сръбското национално съзнание ще ни доближи до историческата основа на сръбската съвременната култура, с мотивите за сръбската политика по отношение на Косово и прави по-ясно нееднозначното отношение към личността и паметта на Слободан Милошевич.

Историческата наука и изследване са свързани с музата на историята – Клио, но и с нейната най-голяма сестра – музата на епоса и красноречието Калиопи. Така образно историческата наука ползва историческите текстове и документи, но и наративните извори – епоси, предания, митове. Тя черпи от съхраненото в народната памет знание за отминалите времена – представи, пророчества, епоси и митове, препредавани устно с възможностите на изкуствата. Получените изводи се съпоставят и с т.нар. културна или колективна памет т.е. предаваните устно в рамките на три поколения (напр. баба, майка, внучка) лични впечатления и субективни, индивидуални интерпретации на събития и факти, чиито свидетели или съвременници са били.

Клио – сиреч описаната история, уточнява, че терминът мит идва от гръцкото „митос“ и в повечето случаи се свързва с понятията разказ, предание

за историческо минало, епос. Косовският мит заимства наименованието си от битка, която на свой ред носи името на топоним, където е осъществено сражението – „поле на косовете“. То представлява долина с дължина около 80 км, през която протичат реките Лаба и Ситница. Днес топонимът се локализира с Газиместан и Мазгит (в близост до град Прищина) с издигнатите по-късно тюрбе на Мурад и висока четириъгълна средновековна кула, върху чиито четири стени са изписани текстови пана от преданието и страшни клетви за всеки, който не остави на съвременниците си и на следващите поколения своя разказ за случилото се тук.

Според съдържанието си митовете биват три вида: (1) космогонични – за създаването на света и сътворението на човека, (2) есхатологични – за края на света и за (3) прераждането. Оказва се, че Косовският мит носи елементите и на трите вида. Той определено звучи като *миленаристичен тип* (от лат. *Millenarismus* – хилядолетно, свързан с края на света, който ще настъпи с края на хилядолетието). В него се определя категорично и недвусмислено краят на сръбската средновековна държава. *Есхатологичната* тема за края на епохата с християнската религия и традиции е в съзвучие на *космогоничната* идея за възраждане на обновената сръбска държава на вярата, че то ще бъде свързано с областта Косово и с деня на Косовската битка.

Музата на историята Клио разкрива, че реалните факти, залегнали в основата на Косовския мит са свързани със събития от далечната 1389 г., когато на 15 юни – вторник (по Григорианския календар), на Косово поле се сражават войските на султан Мурад I (1361–1389) и на княз Лазар Хребелянович (р. 1329/1371–1389). В османската армия са двамата синове на Мурад – по-големият – Якуб и по-малкият – Баязид (1389–1402). Престолнината на Лазар е в Крушевац, където живее със съпругата си Милица, приемана за далечна родственица на първата сръбска династия на Неманичите. Лазар е предводител на обединена християнска войска, подкрепян от своите съюзници: Вук Бранкович, действителният владетел на Косово е зет на Лазар Хребелянович, оженен е за дъщеря му Мара. Войводата Влатко Вукович, предвожда войските от Босна на крал Твърдко. В сражението по научни предположения участват около 30 000 турска конница и пехота срещу два пъти по-малката армия (15–20 000) на християнската коалиция. В тази не най-мощна битка загиват султан Мурад и княз Лазар, посечени са и най-големият син на Мурад – Якуб и войводата Милош Обилич.

Малко известна подробност е, че Якуб е посечен по заповед на своя по-малък брат Баязид, заради отстъпление на ръководения от него фланг при сръбския натиск. След победата Баязид, независимо че получава прозвището *йълдъръм* (светкавица), не преследва войските на победената коалиция. Той бърза да се завърне в обявения наскоро за османска столица Одрин (1365–1453), за да встъпи на султанския престол. Двамата загинали владетели са погребани на различни места. Мурад – в Бурса, въпреки че вътрешностите му остават в издигнатия по-късно паметник Мурадово тюрбе. Тялото на княз Лазар е погребано в църквата „Свето Възнесение“ в Прищина, а по-късно е преместено в

манастира Раваница, край Чуприя, който князът е съградил през 1375 г. като ктитор. Погребаните тленни останки се съхраняват и сакрализират тук до Великото преселение на сърбите, когато в 1697 г. вече като мощи са пренесени във Фрушкогорския манастир Врдник (област Срем). Заради тях този манастир получава ново име Раваница Фрушкогорска. По време на Втората световна война мощите на Лазар Косовски се пренасят в Съборната църква в Белград, а за юбилейната 600-годишнината от битката – в 1989 г. се връщат отново след векове в манастира Раваница.

Средновековните писмени извори⁴ и устните народни песни и предания често си противоречат и за това мнението на Владимир Чорович от първата половина на XX век все още е валидно – няма доминираща, единна представа за действията на войводата Милош, един от най-изявените участници в Косовската битка (Ђоровић 1997: 494). Изказани са различни мнения при интерпретиране на събитията за боя. Едни историци приемат, че Милош е сръбски васал, който убива султан Мурад в сражението (Митровић 1994: 139), други, въз основа на турски извори приемат, че той привидно, преминава на турска страна, за да прободне султана (Садулов 2000: 12–13). Смъртта на княз Лазар се представя подробно от някои – как тежко ранен, заловен и почти полумъртъв, заедно с войводата Милош са посечени върху тялото на султан Мурад (Ђоровић, 1997: 490–493; Грънчаров 2001: 80), а други не дават подробности и не правят уточнения (Митровић, J. 1994: 139–141).

В исторически план тази битка има значение за принципа, по който престолът на османските султани ще се унаследява. Първият, който приема титлата „султан“, е Мурад I, неговият по-малък син Баязид, въвежда практика различна от известната до този момент в Европа салическа традиция – трона да преминава от бащата към най-големия син. Баязид легитимира принципа султанската власт да се наследява от предпочетения от бащата-султан наследник или да се заема от наследника, който е победител в борбата за султанския престол. В султанския двор навлиза епохата в която всеки нов султан избива всички потенциални легитимни претенденти за престола, независимо от кръвното им родство – включително братя и братовчеди.

Калиопи с народния епос утвърждава, че Косовската битка е грандиозна по мащаби между християнски владетели, противопоставили се на османския завоевател на живот и смърт, и с чиято загуба се слага *край на сръбската държава*. С практиката на художествени преувеличения народното творчество превръща сражението в значимо събитие, а сръбската държава за унищожена, което е исторически неиздържано и дълбоко невярно⁵. Всички историци знаят и посочват, че в действителност сръбското деспотство се запазва и след битката в продължение на около 70 години. При това фактологично точно те проследяват събитията след битката при Косово. Наследникът на княз Лазар – Стефан Лазаревич (1389–1427), става васал на Баязид, а Оливера – най-малката дъщеря на княз Лазар Хребелянович влиза в султанския харем по силата на васалните задължения. В битката при Никопол на 25 септември 1396 г., сложила край на

българското Видинско царство, Стефан Лазаревич е съюзник на Баязид и воюват срещу видинския цар Иван Срацимир и своя зет – Вук Бранкович, съпруг на родна му сестра. За победата Стефан Лазаревич е възнаграден с повечето земи на Вук Бранкович, който, пленен от Баязид, умира на следващата година.

Като турски васали Стефан Лазаревич и по-малкият му брат Вук участват в битката при Ангора в 1402 г., завършила с катастрофален разгром и пленяването на Баязид от монголския владетел Тимур. Двамата братя, сестрата и майка им, вече с монашеско име Евгения, са освободени от васалитета и се завръщат по родните места. В района на днешния манастир Грачаница, Стефан Лазаревич, вече „деспот“, приема сражението, наложено от племенника му – Георги Бранкович. Усилията на наследника на Вук Бранкович да възвърне бащините си владения с подкрепата на един от синовете на Баязид – Сюлейман не успяват. Побеждават двамата сина на Лазар Косовски. Тази битка, години след първата, пак е в Косово, но не е отразена в Косовските легенди. Сръбското деспотство просъществува до 1459 г., когато столицата Смедерево е завладяна от турците на 20 юни, което е 10 години след превземането на Цариград от султан Мехмед Фатих (1451–1481).

Калиопи, вероятно като по-голяма сестра, може би има по-силно въздействие върху историческите писания и историописа. Професионалните историци, дори когато с подкрепата на музата Клио познават и без подозрения приемат фактите, се оказват подвластни на митологемата, че на Косово поле представя да съществува сръбската средновековна държава. Голямата изследователка и популяризаторка на балканската история в САЩ Барбара Йелавич, известният френски балканист Жорж Кастелан сравняват по значимост битката при Мохач (29 август 1526 г., завършила със смъртта на унгарския крал и сложила край на унгарското кралство) с битката при Косово⁶. Друг американски автор Томас Еммерт озаглавява монографията си за Косовския мит със символа за трагичен край – Голгота (*Emmert, Th.* 1990: 61–121), въпреки че точно познава историческото развитие. Еммерт следва реалните исторически факти и процеси, ръководи се от причинно следствени връзки за развитието на сръбската държавност и след Косово, но изборът на заглавието го свързва с основната идея от мита за унищожаването на сръбската държава.

В този списък могат да попаднат и сръбски историци като Йован Йованович⁷. Владимир Чорович на свой ред се преклоня пред творчеството на народния гений като творец, запленил е от гениалното му хрумване да представя косовската катастрофа като край на държавата и едновременно твърди, че „Сградата на старата държава е разрушена непоправимо и то не защото противникът е бил физически по-силен, а защото ние сме били морално по-слаби“ (Ђоровић. 1997: 490–493; Грънчаров 2001: 493–494).

Ако приемем подхода на Любинка Търговчевич, от Института по История в Белград, за анализиране и изследването на мита въз основа на връзките: „мит и разум“; „мит и история“; „мит и действителност“, ще потвърдим категорично извода ѝ, че есенцията на Косовския мит е в *поуката от историята*

(Trgovčević 1996: 331–338). Изводите произтичат от силата на *обединението*, налагат се с примерите за *всеотдайност* към каузата за *защита на род, отечество, собствена еднородна държавност*.

При съпоставката „мит и разум“, „мит и действителност“ Любинка Търговчевич разкрива други две значение, оказали се важни за епохата след Косовския бой. Първото е да *запази християнството* и второто е да съхрани необходимостта от *създаване на свободна държава*, които в условията на османско владичество се превръщат в закономерен процес и естествен стремеж. Няма изследовател, който да не приема тези извод или да не облича в различни форми обобщението, че легендите и епоса за битката при Косово поле водят до сплотяване на местното християнско население (Йелавич 2003: 188).

Кръстьо Манчев вижда в Косовския епос факторът, запазил през столетията „религията, езикът и народностната памет“ на сърбите (Манчев 1999: 15). Барбара Йелавич добавя, че така постигнатата духовна сплотеност на православния сръбски народ, му позволява по-късно да устои на илирската пропаганда⁸. През Възраждането движението за освобождение на сърбите или сръбската националноосвободителна революция протича във форми близки с тези при българите. Движението за запазване на християнството и за защита на православието, и Борбата за национално обединение и възстановяване на самостоятелната държавност за сърбите винаги върви с поуците от битката на Косово. Йован Йованович през втората половина на XX век от дистанцията на шест столетия преценява Косово като „страшен жертвеник за отечеството“, след който „сръбската държавна мисъл се запазва и се развива сръбската народна идея за свобода, правда и по-добър живот. На тези идеи се дължи началото и цялата многовековна борбата за освобождение, обединение и сръбска независима държава.“ (Йовановић 1970: 32)

Връзката „Косовски мит и история“ е проучена от историците, независимо дали работят по проблемите на средновековната или новата история. Томас Еммерт отделя над 42 страници от книгата си на проблемите за възприемане и утвърждаване на косовската легенда (Emmert 1990: 212–143). Той проследява формирането на Косовския мит в областта на религията с възхвалите на сръбския патриарх от края на XIV век Данило III и на монахинята Йефимия⁹, с първите изображения на героя-свещец Лазар Косовски в Раваница. Еммерт има възможност, благодарение на поколения сръбски изследвачи, последователно да проследи спояването на този мит и свързаните с него легенди в сръбската „културна“ или „колективна памет“, започнало със спомените на Константин Михайлович (1497), три десетилетия по-късно със записаното от Бенедикт Курипешич през 1530 г., продължило с поемата на черногорския владика Петар II Петрович-Негош (1831–1851) „Горски венец“, отпечатана през 1847 г. във Виена.

Най-масово и повсеместно с възможностите на вярата и религията, с литературата, изкуствата и историята, митът се интензифицира през Възраждането, утвърждава се официално след създаването на сръбската държавност от 1804 г. Появяват се нови елементи и теми като тази за косовските девойки,

дошли след битката на „полето на косовете“ да оплачат и погребат загиналите, да помогнат на ранените или да облекчат страданията им. Участието на местните момичета, съпричастността им към участниците в битката, връзката им със загинали братя, бащи, родственици и сънародници, всъщност обособява нова митологема в пространния Косовски мит, обвързва я с другите легенди и митове. Развитието на Косовския мит, от една страна, протича към екстензивно разширение и сближаване с други легендарни митове, като „смъртта на майката на братя Юговичи“. В интензивен план пък възможните тълкувания за предателство по време на Косовския бой, постепенно избледняват, изтъкват се положителни качества на участниците в битката, включват се нови участници.

През XIX и XX век започва и протича проучването на Косовския мит в етнографски, фолклористичен, исторически и дори психологически план. Имена като Иларион Руvaraц, Йован Цвиич, Светозар Колевич, Миодраг Попович и други, осъществяват изследвания, предлагат различни интерпретации както за сътворението на епоса, така и заветите на народния творец отправени към следващите поколения с различни поетични похвати. Поколения сръбски хронисти, просветители, учени, журналисти и други като Стоян Новакович, Атанасие Йефтич и други, всъщност преоткриват, пресъздават на ново Косовския мит, придават му нов самостоятелен живот, изпълвайки го с нови форми. През двувековната история на сръбската държава не само всички извори за Косовския мит са разкрити, но са формулирани и значението на съответните митологеми за сръбската нация, ролята им за развитието на държавността, за тържеството на православната християнска идея и нейните църковни институции.

Различните проучвания и интерпретации на историци и фолклористи всъщност се явяват търсене на нови митологеми, култове в Косовския мит, разкриване на нови послания и положителни примери. В течение на първите 80 години от съществуването на сръбската държава официалните власти и управление остават незасегнати от мита. Отправяни са често и критики към управляващите, че не спазват идеалите и не следват заветите на Косовския мит. Първото официално честване се осъществява за 500-годишнината едва през 1889 г. Подготовката започва няколко години преди това със съобщение на в. „Застава“ (знаме) през 1886 г., излизаш в град Нови Сад, че жителите на област Рума и населението от района на Срем, където е манастирът Врдник, съхраняващ мощите на Косовския светец, ще честват тържествено предстоящата годишнина от боя при Косово (Emmert 1990: 125–126). До януари 1889 г. се сформира Организационен комитет, което предизвиква неудовлетвореност в другите райони на страната с мотива, че Крушевац, като историческа столица на княз Лазар, заслужава да бъде център на тържественото общонародно възпоменание. С намесата на правителството и на двореца гражданската инициатива прераства в официално общодържавно събитие до лятото на 1889 г. когато общонародното честване включва всички райони в страната. Годишнината е ознаменувана с поставяне на паметник в град Крушевац, с ново луксозно издание на епоса и с миропомазването на Александър Обренович (р. 1876/1889–1903)

за крал в църквата Жича, край Крушевац на 2 юли 1889 г. В същност това е и първата официална церемония за която вече независим владетел сръбският крал не се нуждае от султанско потвърждение. Първото официално възпоменателно честване на Косовската битка демонстрира приобщаване на сръбския монархически, държавен и политически елит към традициите, създадени и съхранени от Косовския мит.

Най-общото дефиниция за мит уточнява, че Косовският мит се явява полифония от реални събития, творчески интерпретации по тях, модели и наслагване на обществено значими мотиви и елементи. Косовският мит е поетичен и патетичен разказ, за случилото се в отминали времена, който съжителства с условията в съвременна политическа среда. Този разказ в тесния смисъл на думата, както и легендите и приказките, е пропит със святост; с неща и сили, които притежават свръхестествени възможности на богове, хора; прекрасни и възвишени човешки отношения и състояния. Според очертаните послания и поуки Косовският мит съдържа различен брой митологеми и култове. Заедно с мита за унищожаването на сръбската държава и нейното *възкръсване* са обособени и темите за *война и мъченика Лазар Косовски*, защитавал всеотдайно правото на съществуване на своята държава; за неразривната връзка на областта *Косово с историята на сръбския народ и държава*; за *сакралната датата на Косовската битка* и превръщането ѝ в сръбския православен празника Видовден със закодираната в себе си възможност за възтържествуване на справедливостта и *възстановяване на сръбската държавност*.

Култът към принца-свещец е въведен за пръв път от монахинята Йефимия, съпруга на серския владетел деспот Угleshа. Тя идва преди битката при Косово в столицата Крушево, поради кръвното родство с принцеса Милица, произлизащо от кръвна връзка със Стефан Душан. Завършва живота си през 1405 г. в манастира Любостиня, чиито ктитор е принцесата. През 1402 г. Йефимия извежда със златна сърма върху черния копринения покров за тялото на Лазар Косовски в Раваница молитва възхваляваща неговата жертва и него самия (Веселиновић 2001: 67). Стиховете на тази молитва я определят и за първата жена поетеса в сръбската литература.

Известният български специалист по средновековна история Иван Божилов констатира, че княз Лазар се явява и в образа на лидер, на народен водач за сърбите¹⁰. Във връзка с ръководеното от княз Карагеорги Петрович Първо сръбско въстание (1804–1813) историкът изтъкна, че в битката за своя държава сърбите за втори път в историята си въздигат някого за „вожд на сръбския народ” и уточнява, че деспот Лазар Хребелянович получава тази оценка пръв, докато свети Сава Сръбски е оценен като „вожд на отечеството на вярата”. Лазар Хребелянович олицетворява и основателя на сръбска народна династия и лидера, чиито пример да се следва. От княз и най-ниската длъжност в царедворската администрация „ставилац”, нещо като трапезник, народният творец го издига в „цар” (Јовановић 1970: 32), поставя го редом до най-почитаните владетели, тези от династията на Неманичите, които са крале и светци.

Почти до същия извод достига и Владимир Чорович с обобщението: „Гибелта на Лазар от края на XIV век се схваща като съзнателна жертва да се запази народната и държавна свобода и да служи за пример на следващите поколения. Нито един от нашите владетели не е получил толкова похвални слова, и толкова топли думи, както Лазар”¹¹. Стойчо Грънчаров е категоричен, че прочутият Косовски бой дава „може би най-големия сръбски герой” (Грънчаров 2001: 80).

Лазар Косовски е приет от всички като защитник на държавата и на сърбите. Той се явява част от семейството на Първата сръбска династия на Неманичите. Тези изводи и констатации са изведени самостоятелно от Бошко Сувайджич, когато представя темата „задужбина”, т.е. киторските обети в сръбската устна епическа традиция¹² и от Томас А. Еммерт, който проучва легендите за Косово (Emmert 1990: 66). В класическата сръбска народна епика само владетелите от династията на Неманичите имат привилегиата да строят „задужбини”, но народният певец присъединява към изчезналите крале и царе своя княз – Лазар Хребелянович с правото да изгражда „задужбини”. Така Лазар Косовски, като владетел и светец е включен в тесния канонизиран владетелски кръг на династията на Неманичите, където всички владетели са и сръбски светци. В голям брой от песните, събрани от Вук Караджич, светият крал Лазар Хребелянович е в интимния семеен кръг на праотците на сръбския народ. Сходството между култовете на свети Симеон, на свети Сава от династията на Неманичите и култа на свети Лазар Косовски се разкрива, според Томас Емерт, в признаването им за войни, за герои. Американският изследовател с изненада обобщава, че точно това единство съдейства за обединяването на сърбите в религиозен и политически смисъл.

Интересен култ се създава към *датата на Косовската битка*, която се сакрализира и включва в сръбския православен празничен календар под името Видовден. За европейските изследователи Видовден е когато се честват светците Вартоломей и Елисей¹³. Без да съвпада с честването на Видовден, на Вартоломей и на Елисей, почитаният от българите Еньовден им е близък по време¹⁴. За него се вярва, че има свръхестествени сили да промени живота и да носи изцеление, че откъснатите на този ден билки имат целебно действие, че този ден е изпълнен с вълшебство, проявяващо се в среднощен час, че разполага с магичност и въздействаща сила, че този ден е способен на всичко магично и вълшебно необяснимо.

Магнетичността в българските вярвания за вълшебство и чародейство се свързва само със здравето, живота и любовта на отделния човек. Дори вярата, че откъснатата в зората на Еньовден стотна по ред билка ще дари безсмъртие, не се покрива със сръбския мит за Видовден и Косово поле. В свръхестествените възможности на Еньовден няма елементи, дори намек за някакви възможности за обществено, колективно въздействие, още по-малко за магични способности по отношение на държавност или на обществото като цяло.

За разлика от еньовденската магичност Косовският мит приписва на Видовден свръхестествени възможности за *възстановяване на сръбската дър-*

жава, за подем на сръбската държавна традиция, която по някакъв магичен или свръхестествен начин ще бъде свързана с мястото – Косово поле и с празника Видовден¹⁵. Магично притегателната и патриотично обединителната роля на Видовден в сръбската история е надеждата, очакването отново да се възроди обновената и силна сръбска държава. Почитането на църковния празник Видовден ежегодно напомня за славното сръбско минало и приканва към запазване на спомена за Косовския бой, за пренасянето му през вековете.

Областта Косово е включена в границите на сръбската национална държава след Балканските войни 1912–1913 г., без да се прекъсне отбелязването на Видовденския празник. За сърбите извън границите на кралството – в Босна и Херцеговина, Далмация, Славония и Войводина, продължава очакването на Видовден – денят в който ще влязат в границите на сръбската държава. В някаква степен атентатът в Сараево на 28 юни 1914 г. срещу австрийския престолонаследник, който също е на православния празник Видовден, е нова романтична връзка с мита. Непълнолетният Гаврило Принцип осъществява трагичния терористичен акт броени дни, след като на 15 юни са навършени 525 години от Косовския бой¹⁶. Любинка Търговчевич привежда изказвания на сърби за същия атентат, в които годишнината от Косовската битка ги мотивира патриотично, зарежда ги с жертвоготовност и всеотдайност (Trgovcevic 1996: 331–338). На Видовден през 1921 г. е приета и първата Конституция на обединеното Кралство на сърби, хървати и словенци.

Връзката, принадлежността на областта *Косово към историята на сръбския народ*, се явява друг вид култ, който се констатира, както от сръбски, така и от чуждестранни историци. Културно-историческото наследство на територията на област Косово е изключително богато с артефакти от славната история на сръбското кралство за периода 1166–1371, когато е управлявано от династията на Неманичите. Само Милутин (1282–1321), наречен в житието му „ненаситен строител на божествени църкви“, построява 40 църкви, от които в района на Косово и около него са запазени до днес „Грачаница“, „Богородица Левишка“ и други. Тук са манастирите и на предходни владетели от династията на Неманичите – „Студеница“, „Св. Никола“ в Топлице, „седмовратата“ църква в Жича, където са коронясани 7 сръбски владетели. В областта имат метоси манастири, издигнати в други области и земи, и за това като топоним областта става известна с името Косово и Метохия. До средата на XX век то е и официалното наименование.

Иван Божилов е категоричен в преценката си, че националният стимулант за всеки сърбин е Средновековието и с цитата от Вук Караджич обяснява защо. На територията на Косово се намира най-ценното от сръбското културно-историческо наследство „душановата столица Призрен, сръбската патриаршия в Печ и манастира Дечани“¹⁷.

Косовският мит е експониран и присъства в повечето от изкуствата и поезията на XX век, с което продължава неговото утвърждаване, популяризиране, може да се твърди и развитие¹⁸. По темите и различните култове на Косов-

ския мит, се създават различни произведения на изкуството, с разнообразните възможностите и изразни средства на различните изкуства. Въвежда се практиката за издигането на паметници, рисуват се картини и се моделират скулптори за възхвала на героите от Косовския мит. Индивидуалните изображения или груповите композиции, като плод на авторските преживявания и индивидуални предпочитания се различават по изразни средства и стилове, излизат извън държавните граници на кралство Сърбия.

Джурджа Йованович в 1904 г. става автор на паметника „Косовските герои“ в Крушевац със скулпторна фигура на княз Лазар и странични барелефи в основата, които включват и сцената на убийството на султан Мурад от Милош Обилич. Приблизително в същото време училият във Виена и Париж млад скулптор Иван Мещтрович, приема заедно с хърватската си национална идентичност и ориентацията към славянско единство, превърнали се в лайтмотив на неговото творчество. В годините до обявяването на държавата на Кралство на сърби, хървати и словенци (1918), той създава цикъл от релефи и скулптурни пана на тема „На отмъстилите за Косово“ от 1912–1913 година, „Косовските девойки“ от 1908 г. Мещтрович изгражда и нова представа за Милош Обилич с експресивната си, модернистична скулптура от 1908 г.

Темите за Косовския мит излизат извън книгите и учебниците, извън църковните служби, настаяват се трайно в ежедневието и в различни по вид музеи, включително и в музея на сръбската православна църква, в изложбени зали на Сърбия, а след Първата световна война – и в цяла Югославия. Ако картината с маслени бои на Владислав Тителбах „Принц Лазар“ (1900) се експонирана в музея на град Кикинда (Войводина), то „Милош Обилич“ на Александър Добрич от 1861 г. (с маслени бои) е в Националния музей Белград, където са и литографиите на Адам Стефанович „Принц Лазар и семейството му“ (1870), „Битката при Косово“ (1873). Така се осъществява основното послание на Косовския мит – всеки сърбин да живее с възприетите по различни пътища и средства митологеми на Косовския мит. Митът става част от образованието, религията, ежедневието на всеки човек, превръща се в постоянен елемент от социалния живот и вътрешната политика в Сърбия. Косовският мит моделира начина на съществуване на сърбина и духовния му живот през целия XX век.

Като продукт на народното творчество, митът за Косово се явява и елемент от културната памет на нашето съвремие, където различните интерпретации и съвременни версии продължават вече сътвореното, създават нови моменти и модели. В литографията на Адам Стефанович от 1870 г. „Принцова вечеря на Косово“, героите от 1389 година са изобразени като 12-те апостоли с Христос на тайната вечеря. На фона на тази християнска традиционна образност се акцентира с един нов елемент – клетвата на Милош Обилич, да убие султана в предстоящия бой. За да затвърди желанието положителен образ на Милош и да избегне каквито и да било съмнения в неговите действия, авторът представя обричането, посвещаването му на съзнателна жертва, за риск да се принесе в жертва в името на отечеството. В картината на Слободан Тодорович „Милош

убива турския султан”, нарисувана с маслени бои за честване на 600-годишния юбилей от сражението на Косово в 1989 г., Милош вече е изобразен яздейки на кон и с копие в ръка как обезглавява Мурад в сражение. Версията, че Милош Обилич е убил Мурад в качеството си на негов съюзник или васал постепенно се елиминира и забравя в резултат на логичния стремеж към идеализация на образите – Милош не би си послужил с измама, а действа открито в битката на живот и смърт.

Близо 17 години предварително започва подготовката за 600-годишнината от Косовската битка. От 1971 г. на скулптора Н. Митрич е възложена изработката на бронзовия паметник на Лазар Косовски, който ще бъде поставен в историческия град Крушевац в дните на юбилейните възпоменателни тържества. По повод 600-годишнината от Косовския бой, към него и към всички, свързани с него култове, митове и митологеми, има засилен културен интерес.

От края на 80-те години на ХХ век в Югославия вниманието към областта Косово е привлечено и поради нарастване на етническото напрежение в областта между албанците, чието количество непрекъснато нараства, и сърбите, които намаляват. От тук изгрява и политическата кариера на Слободан Милошевич. В качеството си на заместник на Иван Стамболич, който е председател на Съюза на югославските комунисти в република Сърбия на 24 април 1987 г. той посещава Косово по покана на сръбски и черногорски активисти. Речите и поведението му там – многократно излъчени по Радио Телевизия Сърбия, са в унисон с национално патриотичните нагласи на сръбското население, което го отъждествява с образа на национален символ. В резултат, не е изненада, че той заменя Иван Стамболич и печели изборите.

За апогея на 600 годишния юбилей на 28 юни 1989 г. на Слободан Милошевич идва на митинга на Газиместан в Косово, за да бъде видян като новия сръбски вожд и чул от над милион човека, сред които официални представители на Югославия и гости от шестте републики¹⁹. В речта му изчезват демократичните и толерантни нотки, появява се младият самоуверен и безстрашен Милошевич, който силно желае да възвърне националната слава на сърбите: ”Шест века след Косовската битка сме отново в битки. Те не са въоръжени, макар че и такива не са изключени”, заявява той на лобното място на цар Лазар. Тези факти са достатъчни, за да свържат успеха и политическата кариера на Слободан Милошевич с поведението му на национален сръбски лидер, патриот, който почита заветите и култовете от Косовския мит.

Журналистът от белградския вестник „Политика”, Славолуб Джукич, потвърждава, че успешното вграждане на национален компонент, елементи на национализма в монопола на комунистически режим се оказва ново мощно оръжие²⁰. Речта на възпоменателните тържества за 600-годишнината от Косовската битка е венец на усилията на Милошевич в управлението на Република Сърбия – признание, към което се стреми през цялата 1988 г. На митинги, речи и срещи, той прилага ключа към сръбската душевност – почит и преклонение към символиката на Косово (Джукич 2000: 52; ле Бор 2003: 195–204). По-късно

Джукич ще прецени, че за Милошевич „сръбството“ се превръща в символ на живота и ценност над всички ценности, а всичко останало, като стачки, „анти-бюрократичната революция“ за подновяване на партийната номенклатура, остава встрани.

Цели социални групи от работници и служители, учени и интелектуалци в Сърбия вече са убедени, че макар и комунист, Милошевич е преди всичко добър сърбин, че Сърбия е нямала досега такъв водач. Запленени от него го назовават приятелски „Слобо“, уверени че той ще бъде стожерът на сръбското единство и няма да разруши целостта и независимостта на сръбската държава, респективно на Югославия, в която всички сърби са обединени и в която количествено се явяват мнозинство.

Така Милошевич се явява нов тип партиен комунистически функционер, който за разлика от Тито се стреми да бъде личност, приета от гражданите, да се среща с тях непосредствено и спонтанно – поне в началото на своето управление. Той излиза в публичното пространство над средите на партократията, води срещите си непринудено, думите и речите му звучат инструктивно, макар и винаги с приповдигнат национален привкус: „Ще победим без оглед на това, че и днес, както някога, против Сърбия се обединяват враговете ѝ извън страната с тези в страната!“ , „Всеки народ има една любов, която вечно сгрива сърцето му. За Сърбия това е Косово. Затова Косово ще остане в Сърбия!“ (Джукич 2000: 55).

Хората вярват, че Милошевич е водачът, който ще изгради една силна и голяма сръбска държава. А и защо да не вярват. Под ръководството на Слободан Милошевич е арестуван водачът на албанците в Косово Адем Власи, променена е конституцията на Република Сърбия, с което в двете автономни републики – Войводина и Косово, албанското и унгарското население се лишава от самоуправление и се превръща в национално малцинство на общата територия на републиката. За тази обща република – най-голямата от всички югорепублики се припява възгласа „Ой Сърбийо от три дела, отново си цела“.

Независимо от външните определения за следвания от Милошевич политически курс като „великосръбски“ и „експанзионистичен“, сръбските националисти и идеолози не го интерпретират като изцяло и последователно националистически. Не националистически са убежденията и възгледите на Милошевич, според известния историк Веселин Джуретич, чиято тритомна сръбска история на XX век се превърна в бестселър (Ѓуретић 1992: 130, 155, 161,165). Съпругата на Милошевич, Мира Маркович, убеждава лорд Оуен, че Слободан не е националист (Джукич 2000: 271). Самият Слободан Милошевич пред Ричард Холдбрук отрича тези определения многократно (Холдбрук 2001: 49–50, 187–188). И наистина той издига „сръбството“ като знаме, но отказва пълната и последователна подкрепа за сърбите извън границите на република Сърбия – отвъд р. Дрина в Босна и Херцеговина, от земите на Славония и Далмация в Хърватия. За истинското отношение към тях е показателно поведението му на срещата с Ричард Холбрук след бомбардировките над босненските сърби, когато в течение на 2 часа не засяга този въпрос (Джукич 2000: 262).

Единствено в защитата на сръбската кауза в Косово Слободан Милошевич остава последователен. Търсят се начини за изразяване на признателността на местните сърби – земеделското стопанство „Порече“ го удостоява с грамота „За заслуги в развитието на овощарството“, училище в Косово го обявява за „почетен учител“. Сърбите – бежанци от съседните югорепублики по време на войната, почти насила са настанявани в Косово, за да се засили сръбският етнически елемент. Партиен функционер и държавен глава Милошевич не приема предложенията за въвеждането на чужди войски в областта и в Рамбуйе, не се съгласява с отделянето на областта от Сърбия, дори и с цената на бомбардиране на териториите и населението на цялата ЕксЮгославия (Сърбия и Черна гора).

За съвременниците дори трагичното начало на натовските бомбардировки, без обявяване на война, остава свързано с Косовския мит и косовските герои. На 22 март 1999 г. от 21.00 часа се излъчва филмът „Битката при Косово“, завършил с думите на царица Милица „Косово е мястото, откъдето Сърбия ще се възнесе на небето“ (Джукич 2000: 243). Тези думи се чуват часове преди 25 март 1999 г., когато в 20,14 часа започват атаките на натовски бомбардировачи над ЕксЮгославия. Продължилите 78-дневни бомбардировки с 1100 самолети, с 292 сигнала на сирените, с много жертви и икономически загуби завършват с предаването на Слободан Милошевич на Международния съд за Бивша Югославия в Хага.

Повечето съвременници и политически наблюдатели констатираат култа към Милошевич и го свързват както с юбилейните тържества на Косово през 1989 г., така и със съдбата на самата област²¹. Биографът на Милошевич Адам ле Бор го представя като коронация за сръбския политик и го намира за естествен и логичен за своето време²². Ричард Холдбрук в спомените си употребява и фактора „Ребека Уест“ – патологична сръбска враждебност поради военната загуба от турците през 1389 г. на Косово и убеденост, че са превърнати в жертви от историята (Холдбрук 2001: 41–42, 45, 181). Историците правят и ще правят всичко възможно да разяснят за последващите поколения същността на процесите около разпадане на Югославия и ролята на Милошевич²³. Досега никой автор не оспорва, че политическата кариера на Слободан Милошевич е свързана със запазването на областта Косово в република Сърбия. Международните наблюдатели, журналисти изтъкват усилията на Милошевич да запази областта в Сърбия, като резултат от историческата обвързаност на Косово с миналото и духовността на сърбите. Югославският посланик в Москва Данило Ж. Маркович остава за следващите поколения читатели заслугите и дипломатическите усилия на Милошевич за Косово, свързвайки ги за пореден път с Косовския бой и легендите (Маркович 1998: 41–43). Той съчетава политико-дипломатическите основания за сръбския държавен суверенитет върху Косово с външнополитическите усилия на Слободан Милошевич като президент по време на посещението си в Москва от 16 юни 1998 г., при срещите си с руския президент и с водача на косовските албанци Ибрахим Ругова.

Най-голямата по мащаб и обективност реклама за Милошевич като защитник на сръбските интереси в Косово направи документалният филм на БиБиСи, излъчен по всички европейски телевизии по време на НАТО-ударите над ЕксЮгославия през 1999 г. Официално доказващ тезата, че сръбският президент е главният виновник за бомбардировките, обсебен от идеята, за обвързване на партийната му и държавна кариера с Косово, филмът на практика показва един Милошевич не отстъпващ по нито един от въпросите, касаещи областта; държавен глава всецяло отдаден и спазващ сръбския култ за връзката на Косово със сръбската държава, църква и история.

За следващите поколения може да се явят и други източници в подкрепа на тезата, че Милошевич е последователен и верен поддръжник на Косовските ценности. Заедно с критичните оценки за неговия режим ще съществува и версията за лидера, който защитава сръбските народни традиции, отстоява Косово, защото е свързано със сръбската история, църква, държава. Един от известните балканисти А. Карасев и сега твърди, че 13-годишната политическа кариера на Сл. Милошевич е свързана със запазването на Косово в границите на сръбската държава, мисия, с която косвено се оказва обвързана и руската политика (Карасев 2000: 36–42). Не са изключени и възможности за запазване на култа към Милошевич, като косовски защитник. Политическата му съдба пред международния съд с двоен морален стандарт, незавършилият съдебен процес, както и смъртта му в затвора, биха благоприятствали подобни тенденции.

Във втория по големина сръбски град Ниш, точно пред университета, от двете страни на улицата са издигнати два паметника за загиналите от натовските бомбардировки. По-скромният паметник, вероятно и първи, е издигнат от политическите симпатизанти на Милошевич, а по-красивият и архитектурно оформен е от неговите политически противници. Безсмислицата от два възпоменателни знака за едно и също събитие не е ли продукт на политически нагласи в Сърбия към политиката на Милошевич, а и на реалното им съотношение в обществото. Полярността на сръбското обществено мнение за Милошевич се намира в равновесие, на този етап образно казано дипол, в който са обединени положителен и отрицателен полюс, при който е невъзможно елиминиращо противопоставяне и пълното доминиране на една от двете тенденции.

Теоретично може да се допусне митологизиране на Милошевич, като съвременният защитник на сръбско Косово. Философията допуска поява на мит в резултат на историческа човешка действителност, като резултат от историята, последица от човешката съзидателна, синкретична дейност, заедно с митовете възникнали в началото на историята като основа на цивилизацията (Пис 1990: 14). Според пространната дефиниция за „мит“ в речника, също е възможно появата на т.нар. съвременни митове, които са единични, често илюзорни и възникват в резултат на предположения или усвоени убеждения от група хора за някоя личност, идея или предмет”²⁴

Но митът към Милошевич може да се появи само в случай, че той се отъждестви изцяло с жертвата като Лазар Косовски. Ореолът на мъченичеството за Слободан Милошевич не се възприема еднозначно от сръбското общество –

поне на съвременния етап. Лидерството на Лазар като „народен водач“ не се припокрива с лидерството на Милошевич. Сърбите не са единодушни в оценките си за Милошевич и неговото управление.

Веселин Джуретич не е идеен противник на Милошевич и не го приема за виновен по въпроса за Косово. Според него сръбското пробуждане не е могло да бъде спряно, а позицията през 1989 г. на сръбски лидер Слободан Милошевич е имала национално-хомонизиращ характер и обществено-политически облик, докато на сцената се появи партийно-политическата борба за „асиметрична федерация“ и „конфедерация“ (Ђуретић 1992: 107).

Лидерството на Милошевич продължава да се оспорва от тези, които са били негови политически противници, от неговите идейни опоненти и всички инакомислещи. Най-категорични са доскорощните студентите и младежи, които дефилираха по незаконните митинги с будилници в ръка или кучешки каишки, за да искат неговата оставка (ле Бор 200: 454–457). Едва ли младото, подрастващо поколение би открило в лицето на Слободан Милошевич лидера на сръбския народ, пост фактум. Не е единодушно отношението към Милошевич като защитник на Сърбия и на сърбите. Сръбските националисти като Вук Драшкович няма да погледнат с нови очи към него. Сърбите, които останаха зад границата на Сърбия в Хърватия, Словения и най-вече в Босна и Херцеговина, едва ли ще забравят блокадата, която беше приложена по негова заповед по общите им граници със Сърбия. Трудно ще преглътнат и факта с приемането на Дейтънския договор, като се знае, че Милошевич бе официален сръбски представител за Сърбия и за Босна и Херцеговина на преговорите в базата Райт Патерсън край Охайо.

Сърбите-бежанци, които с дни не бяха допускани на сръбска територия, а след това задължително бяха заселвани в Косово, също няма да го причислят към защитниците на сръбското единство и държава. Разделени в няколко държави, сърбите няма да формират в бъдеще единно и общо отношение към Слободан Милошевич. На този етап възникването на съвременна версия за мита на Милошевич, като косовски защитник, изглежда неосъществима.

БЕЛЕЖКИ

¹ Има автори, които са на мнение, че българите след като участват в битката при Косово познават и Косовския мит. Напр. **Савов Г.** Южнославянски страни. Земя и народи, историческо и духовно развитие. Велико Търново, Фабер, 2006, с. 105; **Ђоровић, Вл.** Историја српског народа, I, Глас српски, Баня Лука, Ars Libri. Београд, 1997, с. 494. „Косовският мит“ е свързан, но не се отъждествява с „Косовския епос“. Той включва вярата на сърбите, че възстановяването на сръбската държава ще бъде свързано с мястото и деня на нейното унищожаване, с примера на защитниците на Косово. Падането на Търновското и Видинското български царства под османска власт в българската народната памет не се свързва с конкретно сражение, а и в българската историопис няма аналогичен епос или предание.

² Показателни са статиите на **Найденев, Б., Лютакова, А.** Разпадането на Югославия и политиката на Великите сили в Косово. – Международни отношения (МО),

№ 5, 2001, с. 5, 26, 29–30; **Хинкова, С.** Варианти за развитие на Косово – автономна област, република, независима държава. – МО, № 5, 2000, с. 5, 30, 35. Относно изследвания за медийната практика вж. **Пешева, М.** Войната, думите, медийните практики. – Военен журнал, № 1, 2000, с. 70, 73. **Пешева, М.** Косово, войната, медиите. – Военен журнал, № 5, 1999, 90–97. **Пешева, М.** Средствата за масово осведомяване и военният конфликт в Югославия – Военен журнал, № 4, 1991, 11–12.

³ Митологема е термин за означаване на митичен или митологизиран мотив, който в същност се явява повтарящ се важен тематичен компонент на невероятна измислица, подтик или повод за народното сказание, което съдържа този елемент. Подр. вж. Речник на чуждите думи в български с илюстрации. С., Елипис, 1995, с. 415.

⁴ Основните писмени християнски извори са „Сказание за буквите” (1418 г.), „Житието на Стефан Лазаревич” от Константин Костенечки (Философ), „Похвално слово за княз Лазар” от XV на черногорския патриарх Данило III век, поетичната Възхвала на княз Лазар от монахинята Йефимия, а турските източници са „Еничарските спомени или турската хроника” на Константин Михайлович от Островица (1463 г.), сведенията на Мехмед Нешри от 1512 г., на Ахмеди (1334–1413) от 1402–1410 г. и други. Подр. вж. **Emmert, Th. A.** Serbian Golgotha Kosovo, 1389, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press (Last Monographs CCLXXVIII), 1990, 79–120 – в глава 5. „Възникване на легендата за Косово” и за ролята на Милош Обилич (Кобилич) вж. *Ibidem*, 84, 98–100.

⁵ Примери от времето на балканските войни, свидетелстващи за убедеността на сръбските войници, че на Косово в 1389 г. е ликвидирана сръбската държава, посочва подр. **Ангић, Ч.** Кратка историја Србије 1804–2004, Београд, 2004, 111–112.

⁶ Вж. **Йелавич, Б.** История на Балканите XVIII–XIX век. Т. 1. С., ИК „АМАТ-АХ”, 2003, с. 49. **Кастелан, Ж.** История на Балканите XIV–XX век, превод от френски Лиляна Цонева. С., Изд. къща „Хермес”, 1999, с. 104, където се казва „Мохач се превръща за унгарците в това, което Косово е било преди век и половина”.

⁷ **Јовановић, Ј.** Срби у прошлости. Т. I, печатница „Графичар”, Ковин. Изд. Петар Ристич (Окружни суд), Београд, 1970, с. 32, където пише ”Сърбите губят държавна независимост и са подчинени от турската сила”.

⁸ **Йелавич, Б.** История на Балканите XVIII–XIX век. Т. 1. С., ИК „АМАТ-АХ”, 2003, 314”. Те се гордеели, че са сърби и православни, защо трябвало да са илири. Нямамо логика да се изостави спомена за Косово поле и за средновековното Сръбско кралство заради някаква митическа древна основа”.

⁹ Вдовстващата съпруга на Урош след битката при Черномен, вероятно прекарва известно време в двора на княз Лазар, след което се замонашва под името Йефимия.

¹⁰ Вж предговора в: **Манчев, Кр.** История на Сърбия. Малка историческа библиотека. С., АБАГАР, 1999, с. 6.

¹¹ **Ђоровић, Вл.** Историја српског народа, I, Глас српски, Баня Лука, Ars Libri. Београд, 1997, с. 494. Приведените примери илюстрират оригиналността и самостоятелните разсъждения на Владимир Чорович и на Иван Божинов. Книгата на Владимир Чорович е завършена преди Втората световна война и авторът загива при бомбардировките на Белград. Първото издание се осъществява през 1997 г. паралелно от издателство в Баня Лука (столица на автономната Република Сръбска в Босна и Херцеговина) и издателство от Белград (Сърбия). По същото време в Интернет се качват и части от тритомника.

¹² Сувайджич, Б. „Задужбините“ като свети места в сръбската устна епическа традиция” – В: Свети места на Балканите, Благоевград, 1996, 321–330. Задужбината е обет, задължение за строителството на църкви и манастири, т.е. възможността за ктиторството им, 1996, 321–330.

¹³ Хьош, Едг. История на Балканските страни от древността до наши дни. Превод от немски Владимир Свинтила. Библиотека история 1. С., ЛИК, 1998, с. 65. **Кастелан, Ж.** История на Балканите XIV–XX век, превод от френски Лиляна Цонева. С., Изд. къща „Хермес”, 1999, с. 65. В българския православен календар тези светци се честват в различни дни през втората десетдневка на юни. Честването на Видовден през вековете не е винаги е на една и съща дата поради промяна на ползвания календар. Ако в 1389 г. датата е била 15 юни, то в 1914 г. той е на 28 юни – църковният календар е изместен с 13 дена.

¹⁴ В българския църковен календар Еньовден се чества на 24 юни всяка година.

¹⁵ Дори при темата за владетелите от сръбските династии авторите не могат без обобщението за Косовския мит: „Култът към Княза-свещ, който бързо се развива сред сърбите, се превръща в най-важната опора за ново духовно съединение в обезглавената и застрашена държава. Така княз Лазар в народното съзнание и традиции се превръща все повече в светец и мъченик и цар, въпреки че тази титла приживе той не е носил”. Вж. **Веселиновић, А., Радош Љ.** Српске династије, Библиотека „Настава историје”, Платонеум Нови Сад – Београд, 2001, с. 76.

¹⁶ „Австро-унгарският престолонаследник ерцхерцог Франц Йосиф има неблагодарно шумно и провокативно да посети Сараево тъкмо на най-големия сръбски празник Видовден.” – **Грънчаров, Ст.** Балканският свят. С., Дамян Янков, 2001 с. 418. Мнението на Барбара Йелавич е, че „Датата съвпада с годишнината от Косовската битка, сръбския национален празник.” Вж. **Йелавич, Б.** История на Балканите XVIII–XIX век. Т. 1. С., ИК „АМАТ-АХ”, 2003, с. 117.

¹⁷ Вж. предговора в **Манчев, Кр.** История на Сърбия. Малка историческа библиотека. С., АБАГАР, 1999, с. 10.

¹⁸ Лакоично, но с най-разнообразен характер са фотографиите на литографии, на скулптори, на картини и на паметници, тематично свързани с Косовския мит, приложени от Еммерт в края на книгата му. В останалите публикации, занимаващи се с анализирани на епоса или само с един дял от изкуството, представените артефакти са еднородни. Срвн. с **Роровиц, М.** Vidovdan. Častni krst. Beograd, 1876.

¹⁹ **Джукич, Сл.** Краят на сръбската приказка (превод от сръбски език Марко Марков). С., Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2000, с. 53, 56. **Ђуретић, В.** Разарање српства у XX веку. Идеолошка употреба историје, Београд, 1992, с. 107. Той я оценява като сръбско събуждане, свързано с личността на Сл. Милошевич и речта му пред 3 млн. сърби. Подр. **ле Бор, Ад.** Милошевич – триумф и трагедия по сръбски, (прев. Михаил Стоянов) Изд. къща „Анимар”, 2003, 195–204.

²⁰ За съдържанието на речта му на Косово поле вж. **Енчев, В.** Югославия последната балканска империя (история, политика, етноси). С., Изд. къща „Ренесанс”, 2005, 424–426. **Джукич, Сл.** Краят на сръбската приказка (превод от сръбски език Марко Марков). С., Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2000, с. 49.

²¹ **Lampe, J. R.** Yugoslavia as History. Twice there was a country. Cambridge university press, 1996, 338–241. Параграфът е озаглавен „Косово и издигането на Милошевич”; **Кастелан, Ж.** История на Балканите XIV–XX век, превод от френски Лиляна Цонева. С., Изд. къща „Хермес”, 1999; **ле Бор, Ад.** Милошевич – триумф и трагедия по сръбски,

(прев. Михаил Стоянов) Изд. къща „Анимар“, 2003, 408–447. Два от финалните параграфа са озаглавени „Косово 1“ и „Косово 2“ и обединени с общо заглавие “Война № 4”, където се разглеждат събитията довели Милошевич до съдебния процес в Хага. Постоянно се изтъква, че Милошевич е обвинен за военни престъпления в Хърватия, Босна и Херцеговина, Косово, но в същност военната намеса на НАТО стана заради Косово, а и в Дейтън, където се водиха преговорите за края на войната в Босна и Хърватия, Милошевич беше официален представител и не е преследван. – **Кръстева, Д.** История и митология. – „Балканите+“, № 5-6 август, 1999, с. 31; Томислав Лонгинович говори за косовско поражение от 1999 г. и окачествява Милошевич с вампир, възкръснал на Косово 1989г. подр. **Лонгинович, Т.** Вампири като нас: готическото въображение и „сърбите“. – В: Балканите като метафора между глобализацията и фрагментацията. Книгоиздателска къща „Труд“, 2004, с. 71.

²² **ле Бор, Ад.** Милошевич – триумф и трагедия по сръбски, (прев. Михаил Стоянов) Изд. къща „Анимар“, 2003, с. 188, 487–488. Глава 10 е озаглавена „коронация в Косово“, а обичта на сърбите към Милошевич е сравнена с аналогичното преклонението на словенци, хървати, бошняци към съответно Милан Кучан, Франьо Туджман, Алия Изетбегович.

²³ **Антић, Ч.** Кратка историја Србије 1804–2004, Београд, 2004, 200–208. Разделът е озаглавен „Една постмодерна диктатура“. **Джукич, Сл.** Краят на сръбската приказка (превод от сръбски език Марко Марков). С., Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2000, 264–268. В спомените си Ричард Холдбрук описва непримиримостта на Милошевич по въпросите на косовските албанци и по време на преговорите във военната база „Райт-Патерсън“. Вж. **Холдбрук, Р.** Да спреш една война (превод от английски Кънчо Кожухаров). С., Весела Люцканова, 2001, 382.

²⁴ Вж. Обясненията за „мит“ в *Opći Religijski leksikon “A”-“Z”* 2002: 590 -592.

ЛИТЕРАТУРА

Антић, 2004: Антић, Ч. Кратка историја Србије 1804–2004, Београд, 2004.

Веселиновић, 2001: Веселиновић, А., Радош Љ. Српске династије, Библиотека „Настава историје“, Платонеум Нови Сад – Београд, 2001.

Грънчаров, 2001: Грънчаров, Ст. Балканският свят. С., Дамян Янков, 2001.

Джукич, 2000: Джукич, Сл. Краят на сръбската приказка (превод от сръбски език Марко Марков). С., Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2000.

Енчев, 2005: Енчев, В. Югославия последната балканска империя (история, политика, етноси). С., Изд. къща „Ренесанс“, 2005.

Йелавич, 2003: Йелавич, Б. История на Балканите XVIII–XIX век. Т. 1. С., ИК „АМАТ-АХ“, 2003.

Карасев, 2000: Карасев, А. Россия выполнила свою мисию в Югославии. – МО, № 11, 2000.

Кастелан, 1999: Кастелан, Ж. История на Балканите XIV–XX век, превод от френски Лиляна Цонева. С., Изд. къща „Хермес“, 1999.

Кръстева, 1999: Кръстева, Д. История и митология. – „Балканите+“, № 5-6 август, 1999.

ле Бор, 2003: ле Бор, Ад. Милошевич – триумф и трагедия по сръбски, (прев. Михаил Стоянов). Изд. къща „Анимар“, 2003.

Лонгинович, 2004: Лонгинович, Т. Вампири като нас: готическото въображение и „сърбите”. – В: Балканите като метафора между глобализацията и фрагментацията. Книгоиздателска къща „Труд”, 2004.

Манчев, 1999: Манчев, Кр. История на Сърбия. Малка историческа библиотека. С., АБАГАР, 1999.

Маркович, 1998: Маркович, Д. Ж. Югославско-росийские отношения проходили через многие испытания. – МО, № 7, 1998.

Митровић, 1994: Митровић, Ј. Историја срба, Београд, 1994.

Найденев, 2001: Найденев, Б., Лютакова, А. Разпадането на Югославия и политиката на Великите сили в Косово. – Международни отношения” (МО), № 5, 2001.

Пешева, 2000: Пешева, М. Войната, думите, медийните практики. – Военен журнал, № 1, 2000.

Пешева, 1999: Пешева, М. Косово, войната, медиите. – Военен журнал, № 5, 1999.

Пешева, 1991: Пешева, М. Средствата за масово осведомяване и военният конфликт в Югославия – Военен журнал, № 4, 1991.

Савов, 2006: Савов Г. Южнославянски страни. Земя и народи, историческо и духовно развитие. Велико Търново, Фабер, 2006.

Садулов, 2000: Садулов, Ах. История на Османската империя (XIV–XX в.). Велико Търново, Faber, 2000.

Сувайджич, 1996: Сувайджич, Б. „Задужбините” като свети места в сръбската устна епическа традиция” – В: Свети места на Балканите, Благоевград, 1996, 321–330.

Хинкова, 2000: Хинкова, С. Варианти за развитие на Косово – автономна област, република, независима държава. – МО, № 5, 2000.

Холдбрук, 2001: Холдбрук, Р. Да спреш една война (превод от английски Кънчо Кожухаров). С., Весела Люцканова, 2001.

Хьош, 1998: Хьош, Едг. История на Балканските страни от древността до наши дни. Превод от немски Владимир Свинтила. Библиотека история 1. С., ЛИК, 1998.

Ђоровић, 1997: Ђоровић, Вл. Историја српског народа, I, Глас српски, Баня Лука, Ars Libri. Београд, 1997.

Ђуретић, 1992: Ђуретић, В. Разарање српства у XX веку. Идеолошка употреба историје, Београд, 1992.

Јовановић, 1970: Јовановић, Ј. Срби у прошлости. Т. I, печатница „Графичар”, Ковин. Изд. Петар Ристич (Окружни суд), Београд, 1970.

Речник, 1995: Речник на чуждите думи в български с илюстрации. С., Елпис, 1995.

Emmert, 1990: Emmert, Th. A. Serbian Golgotha Kosovo, 1389, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press (Last Monographs CCLXXVIII), 1990.

Илић, 1990: Ilic, V. Mit i stvaranje, Prosveta. Nis, 1990.

Lampe, 1996: Lampe, J. R. Yugoslavia as History. Twice there was a country. Cambridge university press, 1996.

Popovic, 1876: Popovic, M. Vidovan. Častni krst. Beograd, 1876.

Trgovcevic, 1996: Trgovcevic, L. The Kosovo Myth in The First World War. – В: Свети места на Балканите, Благоевград, 1996.

2002: Opci Religijski leksikon “A”–“Z”. Leksikografski zavod Miroslav Krleza.